

UNIVERSITATEA DE ARTE “GEORGE ENESCU” IAȘI
Facultatea de Compoziție, Muzicologie, Pedagogie muzicală și
Teatru

TENTAȚIA SINCRETISMULUI ÎN ARTA
SPECTACOLULUI TEATRAL POSTBELIC

Rezumatul tezei de doctorat

Ileana Oltița Cântic

Conducător științific: prof.univ.dr. Constantin Paiu

Domeniul fundamental Arte, domeniul Teatru
Profilul Teatologie

2005

CUPRINS

Introducere

Capitolul I – Delimitări teoretice

1. Teatrul ca literatură și teatrul ca spectacol
2. Deceniile postbelice, perioada revoluțiilor estetice
3. Conceptul de sincretism
4. Sincretismul, modalitate de extindere a teatralității
5. Regizorul, garantul sincretismului

Capitolul II – Întemeietori ai sincretismului teatral

Capitolul III – Teatralizarea artelor plastice

a. Teatrul-imagie

1. Civilizația imaginii
2. Imaginea scenică
3. Imagine și text în scenă
4. Puțină istorie
5. Rolul eclerajului
6. Robert Wilson, sau despre totalitarismul vizual
7. Phillippe Genty și meandrele oniricului
8. Poezia imaginii în teatrul lituanian
9. Vizualul și teatrul românesc

b. *Happening*-ul, arta în acțiune

c. Teatrul multimedia

Capitolul IV – Teatralizarea gestului și a mișcării

Teatrul gestual

1. Corpul actorului ca hieroglifă
2. Teatrul fizic la Living Theatre
3. Conceptualizarea gesticii
4. Viziunea lui Grotowski
5. Energii ancestrale la Andrei Șerban

Capitolul V – Teatralizarea coregrafiei

Teatrul-dans

1. Conceptul de teatru-dans
2. Precursori europeni
3. Precursori în « Lumea Nouă »
4. Pina Bausch, introspecția ca manieră de creație
5. Moștenitoarele expresionismului german
6. Alți reprezentanți
7. România, prea puține flori pentru o primăvară

Capitolul VI – Teatralizarea spațiului și a arhitecturii

Teatrul ambiental

1. Cadrul, o componentă care afectează
2. Axiomele lui Schechner
3. Ambientaliști europeni
4. Structuralism și simultaneitate la Luca Ronconi
5. Alte variante

Capitolul VII – Teatralizarea cercului

1. De la bălci la artă
2. Cercul ca stil de viață și de creație
3. Teatrul ecvestru

Capitolul VIII – Teatralizarea muzicii

Teatrul instrumental

Capitolul IX – Teatralizarea inanimatului

Teatrul de obiecte

1. Inovațiile lui Peter Schumann
2. Alți experimenter contemporani

Concluzii – Estetica impurului

Bibliografie

CUVINTE CHEIE: sincretism, teatralitate, teatralizare, genuri sincretice (teatrul-imagie, teatru-dans, teatrul gestual, teatrul ambiental, teatru ecvestru, teatru instrumental, teatrul de obiecte), estetica impurului

REZUMAT

INTRODUCERE

Alegerea temei sincretismului este motivată de pregnanța cu care, în domeniul artei spectacolului teatral, schimbul de mijloace de expresie artistică, amestecurile dintre genuri s-au produs în perioada postbelică. Metoda de cercetare utilizată a fost una fenomenologică, procesul fiind surprins în esența și în diacronia sa. Grila de analiză a privit sincretismul ca pe o formulă de extindere a teatralității prin renunțarea la granițele absolute dintre genurile artistice și practicarea unor schimburi reciproc avantajoase între arte înrudite.

CAPITOLUL I - DELIMITĂRI TEORETICE

Delimitările noționale vizează teatrul ca literatură și teatrul ca spectacol, disocierea dintre literatura dramatică și arta spectacolului teatral, ca nouă specie artistică datorată regizorului. Regizorul este garantul sincretismului, rostul său artistic crescând considerabil în perioada luată în discuție, el folosind textul dramatic doar ca pe un punct de plecare în creație, impunându-și propria viziune, care este spectacolul. Urmărind înnoirea mijloacelor de expresie, regizorul nu ezită să preia elemente specifice altor arte, pentru a se exprima cât mai bine pe sine. Sincretismul duce la disoluția granițelor stricte

dintre genuri și conduce la apariția unor noi genuri, sincretice, de graniță. Operațiunea s-a petrecut gradat, pe fundalul revoluțiilor estetice survenite în perioada de după 1950.

CAPITOLUL II – ÎNTEMEIETORI AI SINCRETISMULUI TEATRAL

Fenomenul sincretismului a fost anunțat încă de la finele secolului XIX și începutul secolului XX, de practicieni și teoreticieni ai teatrului, precum ducele Georg II von Meiningen, Richard Wagner, Adolphe Appia, Gordon Craig, mișcarea Bauhaus, Vsevolod Meyerhold, Alexandr Tairov, Ion Sava, Antonin Artaud.

CAPITOLUL III – TEATRALIZAREA ARTELOR VIZUALE

Într-o perioadă definită ca o civilizație a imaginii, imaginea scenică a căpătat o importanță sporită. În raport cu textul, imaginea scenică nu se mai bazează acum pe sensurile lingvistice ale verbului. Cuvântul este înglobat, ca element sonor, într-o alcătuire complexă de sunete, lumină, culoare, formă, muzică, mișcare. Prin teatralizarea artelor vizuale a apărut teatrul-imagine, o formulă sincretică în care vizualul devine principal canal de exprimare și comunicare artistică. Dintre reprezentanții care au dat conținut și strălucire noului curent

au atras atenția americanul Robert Wilson și francezul Phillippe Genty.

Happening-ul sau “arta în acțiune” este o altă cale de apropierea a teatrului de artele vizuale, ca și teatrul multimedia, în care un rol special îl joacă mijloacele tehnice, aparatura modernă.

CAPITOLUL IV – TEATRALIZAREA GESTULUI ȘI A MIȘCĂRII

Teatrul gestual este o variantă care unește, în planul vocabularului estetic, teatrul și motricitatea, privilegiind mișcarea ca formulă de exprimare scenică. Corpul actorului ca hieroglifă, ca semn (sintagmă lansată de Antonin Artaud), fizicalitatea teatrului în spectacolele de la Living Theatre, conceptualizarea gesticii în spectacolele mimilor contemporani, viziunea lui Grotowski și energiile ancestrale invocate în spectacolele lui Andrei Șerban sunt cele câteva aspecte tratate.

CAPITOLUL V – TEATRALIZAREA COREGRAFIEI

Pe linia expresionismului german, coregrafa Pina Bausch a dizolvat delimitările existente între dansul contemporan și teatru, dând substanță teatrului-dans. Teatrul-dans combină dansul cu

narativitatea și emoția specifică spectacolului teatral, extinzând sfera expresivității prin apelul la introspecție ca modalitate de creație.

«Lumea Nouă» s-a orientat, în dansul contemporan, mai ales către abstractizare, non-narativ, discontinuitate și indeterminism, cele mai reprezentative figuri fiind Merce Cunningham, Trisha Brown, Lucinda Childs etc.

CAPITOLUL VI – TEATRALIZAREA SPAȚIULUI ȘI A ARHITECTURII

Teatrul ambiental este o formulă care a acordat atenție impactului pe care spațiul de joc îl poate avea asupra spectacolului și, mai ales, asupra privitorului. Ținta ambientalistilor a fost ridicarea din fotoliu a privitorului, implicarea lui nu doar emoțională, ci efectivă în ceea ce se petrece în spectacol, stabilirea unui nou set de raporturi între actori-spectatori și între spectatorii înșiși. Americanul Richard Schechner a fundamentat prin axiomele sale această formulă, iar italianul Luca Ronconi l-a dezvoltat, mergând pe ideea simultaneității acțiunilor dramatice și a structuralismului, pe care le-a practicat în arta sa ambientală.

Teatrul de cameră și teatrul de stradă, acesta din urmă existent încă din Evul Mediu, dar căpătând în prezent o dimensiune militantă, civică, sunt alte variante de teatru ambiental.

CAPITOLUL VII – TEATRALIZAREA CIRCULUI

Străvechi și facil divertisment de bâlci, cirul i-a inspirat pe oamenii de teatru contemporani care i-au valorificat valențele. Fie practicându-l ca mod de viață și creație (Footsbarn Theatre), fie stilizându-l și transformându-l, de exemplu, în dresaj coregrafiat (Teatrul Zingaro, artistul Bartabas). Teatrul ecvestru al francezului Bartabas combină dresajul cailor cu coregrafia, dansatorii și muzica modernă într-un tip de spectacol care emoționează, precum cirul tradițional, dar și conceptualizează, în spiritul teatrului contemporan.

CAPITOLUL VIII – TEATRALIZAREA MUZICII

Teatrul instrumental este rezultatul contopirii dintre interpretarea instrumentală și actoricească a unor partituri. Trăirea actoricească are menirea de a spori forța de expresivitate a muzicii și impactul pe care îl are aceasta asupra spectatorului. Deși este un gen sincretic de mai restrânsă extindere, el merită luat în seamă, pentru că folosește, pe lângă canalul tradițional, cel auditiv, de receptare și, cel vizual, cinetic etc.

CAPITOLUL IX – TEATRALIZAREA INANIMATULUI

Americanul Peter Schumann a fost acela care a reușit să atragă atenția asupra valențelor speciale pe care păpușile, arta animației le au. Teatrul de obiecte i-a inspirat pe numeroși creatori

care au transformat simple materiale, manechine și obiecte în mijloace de înaltă expresie artistică.

CONCLUZII – ESTETICA IMPURULUI

Deși anunțat ca tendință încă înainte de jumătatea veacului anterior, fenomenul sincretismului s-a manifestat în toată plenitudinea sa după 1950. După acest moment istoric se poate vorbi chiar despre o preferință manifestă pentru o estetică a impurului, nu în sens peiorativ, ci în sensul renunțării la puritatea speciilor artistice, a preferinței pentru metisaje, a unor combinații altădată inacceptabile, ale căror rezultate au fost genurile artistice de graniță. Metisajele artistice repun în discuție specificitatea fiecărui gen și așază frontierele sub semnul labilității. Preluarea unor elementele specifice altor arte duce la apariția unor noi formule, mai sofisticate, mai elaborate, mai atractive pentru public; formule de graniță, sincretice, care au reconfigurat paradigma culturală, îmbogățind-o prin noi specii. Noile specii au apărut și s-au impus printr-un subtil proces de osmoză între mijloace de exprimare teatrală și altele, specifice celorlalte arte. Acest tip de colaborare dintre două sau mai multe arte a condus la apariția unor noi genuri (teatrul-imagie, teatrul gestual, teatrul-dans, teatrul ambiental, teatrul ecvestru etc.) și la lărgirea înțelesului acordat termenului de teatralitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrescu Mircea, *Liviu Ciulei*, București, Editura Meridiane, 1996;
2. Appia Adolphe, *Opera de artă vie*, trad. Elena Drăgușin-Popescu, București, Editura Unitext, 2000;
3. Argan Giulio Carlo, *Walter Gropius și Bauhaus-ul*, trad. Sanda Șora, București, Editura Meridiane, 1976;
4. Artaud Antonin, *Oeuvres complètes (tome IV)*, Paris, Éditions Gallimard, 1978;
5. Bablet Denis, *Le décor de théâtre de 1870 à 1914*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1975;
6. Banham Martin, *The Cambridge Guide to World Theatre*, Cambridge, University Press, 1990;
7. Banu Georges, *Le théâtre, sortie de secours*, Paris, Éditions Aubier, 1984;
8. Banu George, *Teatrul memoriei*, trad. Adriana Fianu, București, Editura Univers, 1993;
9. Banu George, *Livada de vișini, teatrul nostru*, trad. Anca Măniuțiu, București, Editura Alfa, 2000;
10. Bălan George, *Eu, Richard Wagner...*, București, Editura Tineretului, 1966;
11. Bălănescu Sorina, *Simple propoziții-Încercări de poetică*, Iași, Editura Universității, 1994;
12. Berlogea Ileana, *Teatrul american de azi. Călătorie teatrală prin Statele Unite*, Cluj, Editura Dacia, 1978
13. Berlogea Ileana, *Teatrul românesc. Teatrul universal. Confluente*, Iași, Editura "Junimea", 1983;
14. Berlogea Ileana, *Teatrul și societatea contemporană. Experiențe dramatice și scenice ale anilor '60-'80*, București, Editura Meridiane, 1985;
15. Berlogea Ileana, *Liviu Ciulei, regizor pe patru continente*, București, Fundația culturală "Rampa și ecranul", 1998;

16. Berlogea Ileana, *Teatrul românesc în secolul XX*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000;
17. Borie Monique, *Antonin Artaud. Teatrul și întoarcerea la origini*, trad. Ileana Littera, Iași, Editura Polirom/Unitext, 2004;
18. Bowlt E. John, *L'avant-garde russe et la scène 1910-1930*, Paris, Éditions Plume, 1998;
19. Brecht Stephan *L'Art de Robert Wilson. Le Regard du Sourd*, Paris, Éditions "Christian Bourgois", 1972;
20. Brook Peter, *Împreună cu Shakespeare*, trad. Anca Măniuțiu, Craiova, Editura "Aius", 2003;
21. Brook Peter, *Spațiul gol*, București, Editura Unitext, 1997;
22. Buzoianu Cătălina, *Novele teatrale*, București, Editura Meridiane, 1987;
23. Carandino Nicolae, *Autori, piese și spectacole (1966-1970)*, București, Editura Cartea Românească, 1973;
24. Cântec Oltița, *Spoturi pe scenele lumii. Incursiuni în teatrul contemporan*, Iași, Editura "Cronica", 2003;
25. Charbonnier Marie-Ann, *Esthétique du théâtre moderne*, Paris, Éditions "Armand Colin", 1998;
26. Cristea Mircea, *Teatrul experimental contemporan*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996;
27. Corrigan R., *The World of the Theatre*, Glenview, Illinois, 1979;
28. Corvin Michel, *Le théâtre nouveau en France*, Paris, Presses Universitaire, 1980;
29. David Claire (ed), *Avignon, 50 festivals*, Paris, Éditions Actes Sud, 1996;
30. Dănăilă Natalia, *Magia lumii de spectacol*, Iași, Editura "Junimea", 2003;
31. Delahaye Guy, *Pina Bausch*, Paris, Éditions Solin, 1986;
32. Deleanu Horia, *Elogiu regizorului*, București, Editura Meridiane, 1985;

33. De Micheli Mario, *Avangarda artistică a secolului XX*, traducere de Ilie Constantin, București, Editura Meridiane, 1968;
34. Deshoulières Christophe, *Le théâtre au XX-e siècle en toutes lettres*, Paris, Éditions Bordas, 1989;
35. xxx, *Dialogul neîntrerupt al teatrului în secolul XX*, București, Editura Minerva, 1973;
36. Dort Bernard, *Théâtre en jeu*, Paris, Éditions Le Seuil, 1979;
37. Dort Bernard, *La représentation émancipé*, Paris, Éditions Actes Sud, 1988;
38. Drimba Ovidiu, *Teatrul de la origini și până azi*, București, Editura Albatros, 1973;
39. Ferrier Jean-Louis (coord), *Art of The 20-th Century. The History of Art Year By Year from 1900 to 1999 (painting, sculpture, architecture)*, Paris, Éditions Du Chêne-Hachette Livre, 1999;
40. Freud Sigmund, *Nouvelles conférences d'introduction à la psychanalyse*, Paris, Éditions Gallimard, 1994;
41. Goldberg RoseLee, *La Performance du futurisme à nos jours*, Paris, Éditions Thames&Hudson Ltd, 2001;
42. Gorgos Constantin, *Dicționarul enciclopedic de psihiatrie*, București, Editura Medicală, 1987, vol 1.;
43. Gorunescu Elena, *Dicționar de teatru francez contemporan*, Editura Albatros, București, 1991;
44. Grigorescu Dan, *Expresionismul*, București, Editura Meridiane, 1969;
45. Grigorescu Dan, *Istoria unei generații pierdute: expresioniștii*, București, Editura "Eminescu", 1980;
46. Grigorescu Dan, *Dicționarul avangardelor*, București, Editura Enciclopedică, 2003;
47. Grotowski Jerzy, *Spre un teatru sărac*, trad. George Banu și Mirella Nedelcu-Patureanu, București, Editura Unitext, 1998;

48. Hainaux René, *Spectacles '70-'75 dans le monde - Nouvelles mises-en-scène, nouveaux décors, nouveaux auteurs*, Bruxelles, Éditions Meddens, 1975;
49. Hainaux René, *Les arts du spectacle-bibliographie des ouvrages publiés en français entre 1960-1985*, Bruxelles, Éditions Labor, 1989;
50. Hartnoll Phyllis (coord), *The Concise Oxford Companion to the Theatre*, Oxford, University Press, 1972;
51. Holmberg Arthur, *The Theatre of Robert Wilson*, Cambridge University Press, 1996;
52. Hyman Ronald, *British Theatre since 1955 – A Reassessment*, Londra, Oxford, University Press, 1979;
53. Ichim Florica, *Conversație în șase acte cu Tompa Gabor*, București, Editura “Teatrul Azi”, 2003;
54. Ionescu Eugen, *Note și contranote*, traducere Ion Pop, București, Editura Humanitas, 1992
55. Iordache-Tonitza Mihaela, Banu George, *Arta teatrului*, traducerea textelor inedite și fișele autorilor Delia Voicu, București, Editura Nemira, 2004;
56. Jomaron Jacqueline, *Le théâtre en France du Moyen Age à nos jours*, Paris, Éditions Armand Colin, 1992;
57. Kourilsky Françoise, *Le théâtre aux Etats-Unis*, Bruxelles, Éditions La Renaissance du Livre, 1967;
58. Kourilsky Françoise, *Le Bread and Puppet Théâtre*, Laussane, Éditions L'Age d'Homme-La Cité, 1971;
59. Laban Rudolf, *La maîtrise du mouvement*, Paris, Éditions Actes Sud, 1994;
60. Laville Pierre (coord), *L'année du théâtre 1992-1993*, Paris, Éditions Hachette, 1993;
61. Léger Fernand, *Funcții ale picturii*, trad. Alex Baciu, București, Editura Meridiane, 1976;
62. Leroi-Gourhan André, *Gestul și cuvântul*, trad. Maria Berza, București, Editura Meridiane, 1983;

63. xxx, *Les Voies de la creation théâtrales*, CNRS, Paris, 1972-..., 5 volume
64. xxx, *Les Voies de la creation théâtrales*, vol. 21, *La scène et les images*, Paris, CNRS, 2002;
65. xxx, *Le théâtre moderne depuis la deuxième guerre mondiale*, CNRS, Paris, 1967;
66. Liiceanu Gabriel, *Încercare în politropia omului și a culturii*, București, Editura Cartea Românească, 1981;
67. Lista Giovanni, *La scène moderne. Encyclopedie mondiale des arts du spectacle dans la seconde moitié du XX-ième siècle*, Paris, Éditions Actes Sud, 2000;
68. Marino Adrian, *Dicționar de idei literare*, București, Editura "Eminescu", 1973;
69. Masson Alain, *L'image et la parole. L'avènement du cinéma parlant*, Paris, Éditions La Différence, 1989;
70. Mașek Victor Ernest, *Literatură și existență dramatică. Replici dintr-o estetică a teatrului*, București, Editura Meridiane, 1983;
71. Mașek Victor Ernest, *Arta de a fi spectator*, Editura Meridiane, 1986;
72. Maurin Frédéric, *Robert Wilson-Le temps pour voir, l'espace pour écouter*, Paris, Éditions Actes Sud, 1998;
73. Măniuțiu Mihai, *Cercul de aur*, București, Editura "Teatrul Azi", 2002;
74. Menta Ed, *Andrei Șerban - Lumea magică din spatele cortinei*, traducere de Svetlana Mihăescu, București, Editura Unitext, 1999;
75. Modreanu Cristina, *Șah la regizor*, București, Editura Fundației Culturale, 2003;
76. Moiescu Valeriu, *Însemnări contradictorii*, București, Editura Unitext, 1999;
77. Neff Renfreu, *The Living Theatre/USA*, Indianapolis/Kansas City/New York, The Bobbs-Merrill Company, Inc., 1970;

78. Oprea Ștefan, *Martor al Thaliei*, Iași, Editura “Junimea”, 1979;
79. Paiu Constantin, *Confidențe la arlechin*, Iași, Editura “Junimea”, 1985;
80. Paiu Constantin, *Dintele vremii*, Iași, Editura “Princeps Edit”, 2003;
81. Pandolfi Vito, *Istoria teatrului universal*, București, Editura Meridiane, 1971;
82. Pasolli Robert, *A Book on the Open Theatre*, New York, Avon Books, 1972;
83. Pasquier Marie-Claire, *Le théâtre américain d'aujourd'hui*, Paris, Presses Universitaires de France, 1978;
84. Pavis Patrice, *Dictionnaire du théâtre*, Paris, Éditions Dunod, 1996;
85. Petrescu Camil, *Comentarii și delimitări în teatru* (ediție, studiu introductiv, note de Florica Ichim), București, Editura “Eminescu”, 1983;
86. Petrovici Virgil, *Lumină și culoare în spectacol*, București, Editura “Albatros”, 1974;
87. Piscator Erwin, *Teatrul politic*, București, Editura Politică, 1966;
88. Popescu Marian, *Drumul spre Ithaca: de la text la imagine scenică*, București, Editura Meridiane, 1990;
89. Popescu Marian, *Oglinda spartă*, București, Editura Unitext, 1997;
90. Quadri Franco, *Luca Ronconi ou Le rire perdu*, Paris, Union Générale d'Éditions, 1974;
91. Quadri Franco, *Il Teatro di Robert Wilson*, Veneția, Edizione de la Biennale di Venezia, 1976;
92. Roose-Evans James, *Experimental Theatre. From Stanislavsky to Today*, New York, Avon Books, 1971;
93. Ryngaert Jean-Pierre, *Lire le théâtre contemporain*, Paris, Éditions Dunod, 1993;

94. Roubine Jean-Jacques, *Théâtre et mise-en-scène, 1880-1980*, Paris, Presses Universitaires de France, 1980;
95. Roubine Jean-Jacques, *Introduction aux grandes théories du théâtre*, Paris, Éditions Bordas, 1990;
96. Rudnitski Konstantin, *Théâtre russe et soviétique 1905-1935. Avant-garde et tradition*, Paris, Éditions Thames&Hudson, 2000;
97. Runcan Miruna, Buricea Mlinarcic C.C, *Cinci divane ad-hoc*, București, Unitext, 1994;
98. Rusu Anca-Maria, *Cercurile concentrice ale absurdului*, Iași, Editura "Timpul", 1999;
99. Sava Ion, *Teatralitatea teatrului*, București, Editura "Eminescu", 1981;
100. Scarpetta Guy, *Le Festival d'automne de Michel Guy*, Paris, Éditions du Regard, 1992;
101. Schechner Richard, *Public Domain. Essays On The Theatre*, New York, Avon Books, 1970;
102. Silvestru Valentin, *Prezența teatrului*, București, Editura Meridiane, 1968;
103. *Teatrul românesc în contemporaneitate*, București, Editura "Meridiane", 1964;
104. *The Trilogy of the Double, Three productions by Mihai Măniuțiu*, București, Unitext, 1997;
105. Strojnowska Dorota (redactor), *Cracovie théâtrale-les théâtre de Cracovie*, Cracovia, Éditions Bureau du Festival "Cracovie 2000", 2000;
106. Ubersfeld Anne, *Lire le théâtre*, Paris, Éditions Sociales, 1978;
107. Ubersfeld Anne, *Termenii cheie ai analizei teatrului*, trad. Georgeta Loghin, Iași, Editura Institutului European, 1999;
108. Vallentin Antonina, *Pablo Picasso*, trad. Pericle Marinescu, București, Editura Meridiane, 1967;

109. *Vlad Mugur, spectacolul morții*, dosar gândit și alcătuit de Marta Petreu și Ion Vartic, Cluj-Napoca, Biblioteca "Apostrof", 2001;
110. Wagner Richard, *Opera și drama*, București, Editura Muzicală, 1983;
111. Wunenburger Jean-Jacques, *Filozofia imaginilor*, trad. Muguraș Constantinescu, Iași, Ed. "Polirom", 2004;

PERIODICE

- "Danser", Paris, 1990-2003;
- "L'avant-scène", Paris, 1990-2003;
- "Performance", New York, vol I, nr 2, aprilie 1972;
- "România literară" (1990-2004)
- "Scena", București, 1996-2001;
- "Semnal teatral" ("Expresionismul în teatru și arte", București, nr 1-4/1997, 1-2/1998);
- "Teatrul-Azi", București, 1996-2003;
- "The Drama Review", New York, Volume 12. nr. 3 (T39), primăvara/1968; volume 13, nr 3 (T43), primăvara/1969; volume 14, nr. 3 (T47); volume 15, nr. 3a (T-51), vara/1971; volume 16, nr. 3 (T-55), septembrie 1972; volume 17, nr. 2 (T-58), iunie 1973;

Webliografie

- www.ArtMuseum.net
- www.theatrecontemporain.net
- www.prelectur.stanford.edu